

Jiří z Poděbrad, Jagellonci, kultura a vzdělanost vrcholného středověku, počátek novověku, předkolumbovské civilizace, renesance, humanismus

Jiří z Poděbrad

= „král dvojího lidu“, t.j. vládne kališníkům i katolíkům, akceptuje jejich existenci

Situace před Jiřím z Poděbrad

1437 – 1439 **Albrecht Habsburský**, manželka **Alžběta**, syn **Ladislav Pohrobek**, který je malý a nemůže vládnout →

1439 – 1453 *husitské interregnum* = bezvládí

1440 *Mírný list* – dohoda o neválčení mezi husity a křižáky

– české království rozděleno na *landfrídy* (kraj)

– nejvýznamnější rody: páni z Kunštátu a Poděbrad, Rožmberkové

1448 **Jiří z Poděbrad** (z rodu kališníků) DOBÝVÁ PRAHU a stává se zemským správcem (1452)

1453 – 1457 Ladislav Pohrobek, jako třináctiletý, o čtyři roky později těsně před svatbou (s francouzskou princeznou) umírá

1458 zemský sněm zvolil za krále **Jiřího z Poděbrad**

– ve stejném roce zvolen králem uherským **Matyáš Korvín**

Vláda

– ekonomická obnova Čech, podpora obchodu, likvidace lupičů, zavedení velké daně, právo na držení pozemků (???)

– akceptuje kališníky i katolíky, sám patří k umírněným kališníkům

– pronásleduje členy Jednoty bratrské

1462 papež prohlásil, že ruší platnost *Basilejských kompaktát* a uvrhl Jiřího do klatby (1466), protože je podporoval i po jejich zrušení

1466 křížová výprava po celé Evropě, cíl: najít spojenců pro boj s *papežskou stolicí*, vede jeho švagr **Zdeněk Lev z Rožmberka**, účastnil se jí i Václav Šašek z Bírкова

– této situace využívá **Matyáš Korvín**, král uherský

1471 umírá, chce, aby nastoupil **Vladislav Jagellonský**

Matyáš Hunyadi (Hyundai) Korvín

– Jednota zelenohorská = spolek poněmčených českých měst

1468 napadá Moravu

1469 rozhodující BITVA U VILÉMOVA, vítězí Jiří z Poděbrad

– téhož roku Matyáš prohlášen v Olomouci za českého krále, Jiří ztrácí Moravu, Srbsko a Lužici, tedy zbývají mu jen Čechy

Jagellonci

1471 zemský sněm zvolil 1471 **Vladislava Jagellonského** (na doporučení Jiřího z Poděbrad)

Vladislav II. Jagellonský (1471 – 1516)

- Jiří se dostal do sporu s papežskou stolicí: chtěl aby byla dodržována bazilejská kompaktáta, papež je zrušil, dal Jiřího do klatby a vyhlásil na něj křížovou výpravu →

1469 BITVA U VILÉMOVA, Jiří vyhrál, Matyáš Korvín se ovšem přesto nechá korunovat králem, drží Moravu a Slezsko

⇒ do 1471 drží Vladislav II. jen Čechy

- bojoval s Matyášem, k ničemu to nevedlo, jen se potvrdil status quo

1479 *Olomoucké dohody*: oba budou mít titul krále českého, až jeden z nich zemře, přejde titul na druhého z nich

1490 Matyáš Korvín umírá; uherští stavové souhlasili, že králem Uher bude Vladislav II. Jagellonský → českouherská personální unie (jen do roku 1526)

Pozn.: v Uhrách měli silný vliv magnáti, zvolili si za krále Matyho Korvína, aby ochránil zemi před Osmany, ten je ale silný až moc, „zkrotil“ je; v Uhrách byl tehdy na dvoře spisovný jazyk čeština, silný vliv bratříčků

- vláda: slabá, sídlil v Budíně (v Uhrách), silní stavové, stavovská monarchie
- dochází ke změnám v hospodářství: šlechta začala podnikat; vznikají velkostatky, zakládají sklárny, hutě, rybníky (významní zakladatelé rybníků: Josef Štěpánek Netolický, Jakub Krčín z Jelčan – založil Rožmberk), pěstuje vinné révy
- rozvíjí se města co založila šlechta – poddanská, konkurenti královská města, šlechta chce zbavit královská města místa na zemském sněmu (královská města posílila během husitských válek)
- začali jsme znovu obchodovat se zahraničím, obnova po husitských válkách, vystupujeme z izolace
- roste počet poddaných → řada povstání:
 1. **Dalibor z Kozojed**: zeman města na Litoměřicku, ujal se nevolníků, kteří utíkali od svého pána ze sousedního města, poté je odmítal vydat; byl odsouzen, umístěn do vězení na věž, které se po něm říká Daliborka
 2. **Dóžovo povstání**: velké povstání v Uhrách, chystala se křížová výprava proti Osmanům, nachystaná armáda se změnila ve velké protifeudální povstání, v čele **Jiří Dóža**, krutě pobito
- Vladislav II. je katolík, podporuje katolíky, narůstá napětí, především v Praze ⇒

1483 2. PRAŽSKÁ DEFENESTRACE, lidé různě po Praze zaútočili na katolické konšely i na katolické kostely opravené po husitských válkách

1485 náboženský smír v Kutné Hoře; mezi katolíky a kališníky, cílem klid v zemi

1500 *Vladislavské zřízení*; listina, kterou vydala šlechta, chtěla zbavit královská města práv a míst na zemském sněmu, chtěla hospodářská privilegia pro poddanská města

1517 *Svatováclavská smlouva*: „kompromis“, ale výhodný pro šlechtu, dostala vlastně vše co chtěla, ale stavové z královských měst zůstanou na zemském sněmu

Ludvík Jagellonský (1516 – 1526)

- nastupuje 10letý, anarchie, slabá vláda
- sestra Anna Jagellonská

1526 zahynul v BITVĚ U MOHÁČE, boj proti Osmanům, které vedl Sulejman Nádherný

Kultura

- Klaudiánova mapa: neodpovídá realitě, sever je dole
- Matěj Rejsek: Prašná brána, chrám Sv. Barbory v Kutné Hoře
- Benedikt Ried (Rejt): Vladislavský sál na Pražském hradě
- Antonín Pilgram: kostel Sv. Jakuba, portál staré brněnské radnice

Kultura a vzdělanost vrcholného středověku

- *scholastika* = filozofické učení, obhajuje teologické teze
- za začátek považován dvůr Karla Velikého ve vrcholném středověku (8. st.)
- ze začátku ovlivněno Platónem, poté je dominantní Aristoteles
- 2 proudy: racionalistický, podle **Tomáše Akvinského** *tomismus*, „k pravdě lze dojít dvěma způsoby, které se nevylučují: vírou a rozumem“, oproti tomu iracionalistický směr, podle **Jan Duns Scotus** *scotismus*, „víra je nadřazená rozumu“
- nositeli jsou mnišské řády: *dominikáni* (školství, inkvizice, podle sv. Dominika) vs. *františkáni* (bohatí, vlivní, pokora a láska k rozumu, podle Františka z Assisi)
- reformní řády (z benediktínů, podle Benedikta z Nursie): *cisterciáci* (kolonizovali a kultivovali půdu, kult Panny Marie, podle města Cîteaux ve Francii) a *premonstráti* (kazatelé, podle města Prémonstré ve Francii)
- školy: při farách a klášterech, ve městech tzv. *partikulární* školy (učí se základy jako číst, psát, počítat), univerzity (studium sedmera svobodných umění: právnická, lékařská, teologická fakulta)
- na učitele a profesory se vztahuje kanonické právo (sice netuším, co to znamená, ale)
- nejstarší univerzity: Bologna, Padova, Sorbonna, Salamanca, Cambridge, Oxford, Praha, Krakov, Vídeň, Lipsko

Rytířská kultura

- vzniká na jihu Francie někdy ve 12. století, rytířské turnaje
- ušlechtilé dvorní chování, věrný svému pánovi, chrání slabé, kult ženy
- *trubadúři* (J Francie), *truvéři* (Francie), *minnesängři* (Německo)
- Zbraslavská, Dalimilova kronika, cestopis Milion, ...

Gotika

- periodizace: *raná* (přechodné období), *vrcholná* (13. – 14. st.), *pozdní* (15. st.)
- vzniká ve Francii v okolí Paříže, první stavba Saint Denis, název pejorativní podle Gótů (barbarské), vznikl až za renesance
- u nás: *přemyslovská* (13. st.), *lucemburská* (14. st.), *jagellonská* (15. st.)
- stavby *sakrální* a *světské*

Architektura

- základní znaky: lomený oblouk, žebrová klenba, opěrný systém, vertikálita, bohaté zdobení, členitost, stavěno z kamene, vysoké cihly, tzv. *buchty*
- *fiála* = špička, jehlan, na kterém ledacos může být, *krakorec* = nosný článek vystupující ze zdi, slouží k podpěře
- druhy staveb: katedrály, kláštery, kostely, hrady, městská opevnění, městské stavby (radnice, měšťanské domy, mosty)
- *katedrála* = biskupský nebo arcibiskupský kostel, honosnější, např. Chrám Matky Boží v Paříži
- Katedrála Sv. Víta, Vojtěcha a Václava: architekt Matyáš z Arrasu, Petr Parléř, Josef Mocker, ale dokončil až ve 20. st. Kamil Hilbert

Sochařství

- sochy stojí ve volném prostoru, buď ze dřeva nebo z kamene, *polychromie* = vícebarevné, mají výraz
- náměty: *madona* = Panna Marie v náručí s Ježíšem, *pieta* = Panna Marie drží v náručích Ježíše sňatého z kříže
- socha Svatého Jiří, jak bojuje s drakem

Malba

- Giotto di Bondone: typicky modrá barva
- lidé mají individuální rysy, nejsou všichni stejní
- Přebíhat hodinky vévody z Berry: překrásně zdobená kniha modliteb, vrchol gotické knižní malby
- u nás: Mistr vyšebrodského, třeboňského oltáře, Mistr Theodorik
- knižní malba: Velislavova bible, Bible Václava IV.

Počátek novověku

1492 mezník mezi středověkem a novověkem

Příčiny

- Osmané brání v cestě na Orient
- do Evropy se dováží koření, bavlna, porcelán, čaj, hedvábí, které najednou nemají
- v Evropě došly zdroje zlata a stříbra
- touha po zisku území za účelem zlepšení pozice, odbytiště pro výrobky

Předpoklady

- posloužila mapa Eratosthena z Kyrémy z doby helénistické
- mapa **Toscanelliho**, též oživil představu toho, že Země je kulatá
- znalost kompasu od Arabů, *astroláb* = určuje polohu hvězd podle polohy Slunce
- nové typy lodí, *karaky* či *karabely*: mají hlubší ponor → stabilnější, hlubší podpalubí
- **Martin Boheim**, autor prvního globu
- na Pyrenejském poloostrově skončila reconquista

Koncepce

- jak se dostat do Indie?
- a. plout kolem Afriky
- b. plout pořád na západ a prostě na ni „narazit“
- vítězí první možnost obeplouvání Afriky

1487 **Bartolomeo Díaz** (Portugalec) dorazí k Mysu Dobré naděje

1497 **Vasco da Gama** (Portugalec) se dostane až na západní pobřeží Indie, opěrný bod Kalikat

- podél trasy zakládány obchodní stanice, dováží koření

1500 **Pablo Álvares Cabral** (Portugalec) doplouvá do Brazílie, považován za objevitele

- od 16. století pronikají na území dnešní Číny, Japonska

Španělsko

- strategie: plují na západ a doufají, že do Indie dorazí
- Isabela Kastilská a Ferdinand Aragonský podporují Kryštofa Kolumba
- záchytný bod Kanárské ostrovy

1492 Kryštof Kolumbus vyplouvá z přístavu Palos se třemi loďmi, po nějaké době doplouvají ke Karibiku, pak k Hispaniole

- Kolumbus umírá v chudobě zapomenutý
- **Amerigo Vespucci** začal popisovat, co na výpravě s Kolumbem vidí, začíná se mluvit o zemi Amerigově
→ Amerika, termín už od roku 1507
- Mercatorova mapa

1500 **Vicente Pinzón** objevuje ústí Amazonky

1513 **Vasco de Balboa** překračuje Panamskou šíji – potvrzení objevu nového kontinentu

1519 **Fernao Magalhaes** obeplul celou zeměkouli, Portugalec působící ve španělských službách, čímž doložil, že je kulatá

Koloniální válka

- o nově objevená území mezi Španěli a Portugalci
- 2000 km západně od Kapverdských ostrovů linie, na západ od ní Španělské a na východ Portugalské
- od 16. století začínají pronikat mimo Evropu nová koloniální vlastníci: Nizozemci, Britové

Důsledky

- do Evropy příliv zlata a stříbra
- vytvoření světového obchodu, zánik tradičních obchodních center na Ap. pol. a přesouvají se do Evropy
- přivezení nových nemocí, třeba Syfilis

Předkolumbovské civilizace

Inkové

- Latinská Amerika, Andy, údolí Cuzco; nejstarší osídlení v této oblasti: 1. tis. př. n. l.
- v 15. st. mají minimálně 10 000 000 obyvatel
- nejznámější místo: Machu Picchu
- Titicaca (jezero), goeglyfy na náhorní plošině Nazca
- skvělí stavitelé – bez poжива, jen kvádry – chrámy, silnice, terasovitá pole
- kalendář 365,25 dne, uzlíkové písmo – Kipu, kovy, ale ne kolo, chovají lamy a taky alpaky, kult boha slunce – zlato

1531 – 1535 zánik: Francisco Pizarro, Diego Almagro, založili Limu

Mayové

- poloostrov Yucatán, Guatemala, Salvador
- počátek letopočtu – městské státy
- pyramidy Chichén Itza, Palanque, kalendář $18 \times 20 + 5$, znali 0, Mayské číslice, neznali kovy, lidské oběti, hieroglyfy

Aztékové

- Mexiko, hl. m. Tenochtitlan, až 10 000 000 ob.
- hieroglyfy, akao i jako platidlo

1519 – 1521 zánik: Hernán Cortés

Renesance

- 14. – 16. st.
- ≈ humanismus; znovuzrození, návrat k antické kultuře
- rozkvět severoitalských měst (Florence, Benátky, Janov, Řím)
- **antropocentrismus** = obrat k člověku a jeho schopnostem
- nárůst světské moci, rozvoj poznání, obchodu
- italové se seskupují do politicko-vojenských skupin = **guelfové** (za SSŘ) a **ghibelini** (ZA papeže)

1. *Torecento* (14. st.)

- na pomezí mezi středověkem a renesancí
- cílem je vytvořit silnou společnost a sjednotit Itálii
- Dante Alighieri (spisovatel, politik); Cola di Rienzo, Francesco Petrarca (chtěli sjednotit Apeninský poloostrov); Giovanni Boccaccio: Dekameron; Giotto di Bondone

2. *Quattrocento* (15. st.)

- pochopili, že sjednotit je nemožné, nejvýznamějším městem je Florence:
- Cosimo de Medici (republikánské zřízení = **signoire**)
- Lorenzo de Medici (největší rozkvět Florence)

- Filippo Brunelleschi (dóm ve Florencii)
 - Donatello: bronzový David, Sandro Botticelli: Zrození Ven(o)uše, Primavera
 - architektura: naprosto horizontální, prvky antiky, geometričnost, symetrie, **arkády** = podloubí, **sala terrena** = přízemní místnost otevřená do zahrady, **rustika** = zdívo z neopracovaných kvádrů
přelom 15. a 16. st.:
 - Leonardo da Vinci: vynálezce, malíř, architekt, sochař, působil zejména ve Florencii a pak u rodu Sforzů v Miláně, zemřel ve Francii; Madonna v jeskyni, dáma s hranostajem, Svatá Anna, Vitruvius = dokonale proporční člověk, Mona Lisa, Poslední večeře Páně (v Miláně)
 - Raffael Santi: Sixtinská Madonna (ideál tělesné a duševní krásy), Athénská škola, výzdoba Vatikánu
 - Michelangelo: sochař, malíř, architekt, ale psal i básně, spojen s Florencií a Římem; stavba Svatopetrské baziliky, Sixtinská kaple (soukromá kaple jednoho z papežů), palác Farnese v Římě, palác Senátorů v Římě, socha Mojžíše, Pieta, Davida
3. *Cinquecento* (16. st.)
- spojeno s Benátkami
 - malíři znají anatomii lidského těla a nebojí se přiznat lidskou nahotu, realistické obrazy
 - Masaccio (patří do kvatročenta wtf)
 - Tizian: Venuše urbinská, Apollo a Marsyas (v arcibiskupském zámku v Kroměříži), autoportrét
 - Tintoretto

Humanismus

- myšlenkový proud, *humanus* = lidský
- za prvního představitele považován Francesco Petrarca
- lidé už se nezabývají jen studiem teologie, ale i studiem odvětví ryze lidských = studia *divina*
- *ad fontes* = k pramenům (ne jen poslouchat komentáře, ale umět řecky a přeložit si díla sám)
- základní knihou je bible, všechny knihy vytištěny do roku 1500 = *inkunábule*, jsou nesmírně drahé
- Kronika trojanská

Filosofie

- Lorenzo Valla: mezi prvními říkal, že Konstantinova donace (díky které církev odvozuje svoje právo na Řím) je faleš, že to nepsal Konstantin, spis O slasti (nejlepší dobro pro člověka je slast)
- Pietro Pomponazzi, Niccoló Machiavelli (vladař)
- *platonismus* = ve Florencii platonská akademie

Věda

- svět není konečný a vše se netočí kolem Země
- Mikuláš Koperník: heliocentrická teorie, rotace Země kolem své osy
- Johannes Kepler: Keplerovy zákony, planety neobíhají po kružnici, ale po elipse, zkonstruoval dalekohled
- Tycho de Brahe: astronom na dvoře Rudolfa II., pohřben v kostele Panny Marie před Týnem
- Galileo Galilei: dalekohled, Měsíc není pravidelná koule, nakonec pronásledován církví, dožil v domácím vězení, „a přece se točí“, což nejspíš neřekl
- Giordano Bruno: dominikán, vzdělanec, vesmír je nekonečný, upálen

Anatomie

- poskočila znalost lidského těla v rámci prvních pitev

Společenské vědy

- Erasmus Rotterdamský: kritizuje nežádoucí jevy ve společnosti, sepsal v díle Chvála bláznivosti
- Jan Amos Komenský: filosof, pedagog, Labyrint světa a ráj srdce
- *utopie* = něco neuskutečnitelného v praxi, nereálného
- Thomas More: Utopia, líčí ideální společnost
- Thomaso Campanela: utopie sepsána v díle Sluneční stát

Reformace v 16. st. v Německu

- = snaha o nápravu, obnovení církve
- žít v chudobě a čistotě, vyřešit papežské schizma, ne svatokupectví, ne korupci v církvi, ne světské moci v církvi
- **konciliarismus** = svolávání koncilů
- **papalismus** = svolávání koncilů papežem
- šlechta si dělá záslusk na majetek církve
- tzv. *první reformace* **John Wyclif** 14. st.
- tzv. *česká reformace* 15. st. → rozdělení církve
- **Martin Luther** kazatel, tolog, reformátor

1517 přibíl na dveře kláštera v Wittenberku 95 tezí proti církvi, kvůli knihtisku se rychle šíří

- proti odpustkům, kritizuje církev "mezi člověkem a bohem nemusí být nic", přeložil bibli do němčiny, chtěl pod obojí, proti celibátu

1520 papež **Lev X.** vydává bulu s hrozbou do kladby Luther veřejně spálil, 1521 papež ho exkomunikoval

1521 **Karel V.** vydává WORMSKÝ EDIKT

- **Fridrich III. Moudrý**, saský kurfiřt umožnil bydlet na Wartbugu Lutherovi

1522 ZAKLÁDÁ LUTHERÁNSTVÍ

- Filip Melancon – přítel a poradce Luthera

1524 – 1526 NĚMECKÁ SELSKÁ VÁLKA, cílená proti vrchnosti, chtějí snížit daně a odstranit robotu, lovit ryby v panských rybnících – sociální, nikoliv náboženské požadavky, spojeno s *chiliasmem*; aktivity nevzdělaných jedinců, významný vůdce: **Tomáš Müntzer** (kazatel)

1525 povstání potlačeno v Durynsku, o rok později i v ostatních částech

1533 – 34 *Münsterská komuna* – nejradikálnější program reformačního hnutí, poražen po 16 měsících

1529 ŘÍŠSKÝ SNĚM VE ŠPÝRU - katolíci se snaží potlačit luterány → bránili se, že hlasovat o něčí víře se nedá → označení *protestanti*

1531 *Šmalkaldský svaz* = vojenské sjednocení protestantů

1546 – 47 ŠMALKADSKÁ VÁLKA, protestanti proti katolíkům, BITVA U MÜHLBERGU, porážka protestantů

- lutheránství se ale v SŘŘ šíří dál

1555 AUGSPURSKÝ MÍR: čím vládá, toho víra (*cuius regio, eius religio*), Karel V. s tím není ztotožněný →

- důsledek: šlechta se může rozhodnout, poddaní mají víru svého pána

1556 Karel V. odestupuje → faktické vítězství protestantů

- důsledek: SŘŘ je rozdrobená

Šíření luteránství

- v těchto státech: Skandinávie (Švédsko, Dánsko), Podabltí (polská města jako Toruň, Poznaň, hanzovní města Talin a Riga), Uhersko (Slovensko, Sedmíhradsko), České země (německy mluvící města ve Slezsku a v Čechách)

Švýcarská reformace (Měšťanská reformace)

- v této době probíhal švýcarský boj o nezávislost na SŘŘ v 20. letech 16. st., válka mezi jednotlivými švýcarskými kantony (katolické x švýcarské)
- **Ulrich Zwingli** (1484-1531) – vůdce švýcarských kantonů, radikálnější než Luther, důraz na morálku, poddanstvo má právo se vzburit, když se šlechta nechová správně, odmítají katolické tradice (přijímání, ikony), pak padl v boji
- **Jan Kalvín** (1509-1564) – teolog francouzského původu, útočiště v Ženevě, vlivy Luthera, Zwingliho, učení předdestinace – je už o člověku od začátku určeno, zda bude spasen nebo zatracen, ale člověk to neví, takže by se měl chovat správně, v průběhu života se dovídá zda je ten bohem vybraný
- *kalvinismus* – důraz na pracovitost, skromnost, individualitu, podnikavost - jakýsi prvopočátek (dejme tomu) kapitalistického, podnikavého mindsetu, pevné morální zásady - prostě se v životě nebav, nebo nebudeš spasen
- kalvinismus rozšířen v Anglii (významné pro osídlování S Ameriky), Uhersku, ...

Protireformace

- Katolíci chtějí zpátky získat ztracené pozice, zabránit šíření nekatolických církví, snaží se o přestavbu katolické církve
- se souhlasem papeže byl r. 1540 založen nový řád – **Jezuité** (Societas Jesu), zakladatel Ignác z Loyoly, přísný řád, odpovídají jen papežovi, účely rekatolizace, misionářství, zřizovali a vedli většinu škol
- r. 1542 založení *Svaté inkvizice* – no, inkvizice, dále zakazují některé knihy, píší jejich seznamy (Index librum prohibitorum)
- TRIDENTSKÝ KONCIL (1545-1563) – přelom ve fungování katolické církve, odmítnuta radikální reformace, jediná autorita je papež, ale musí se omezit hromadění církevních úřadů v rukou jednotlivce a že duchovní musí být vzdělaní – biskupské semináře pro výchovu nových kněží